1-SINF O'QUVCHILARINING MAKTAB MUHITIGA MOSLASHUV (ADAPTATSIYA) JARAYONIDAGI QIYINCHILIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Choriyeva Muxlisa Jumanazar qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: ***Ismoilova Malika Erkinovna***
https://doi.org/10.5281/zenodo.24269353

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1-sinf o'quvchilarining maktab muhitiga moslashuv (adaptatsiya) jarayonining pedagogik va psixologik xususiyatlari, dastlabki ta'lim bosqichida yuzaga keladigan qiyinchiliklar hamda ularning kelib chiqish sabablari yoritiladi. Shuningdek, bolalarning yangi ta'lim muhiti, o'qituvchi, sinfdoshlar va maktab tartib-qoidalariga ko'nikish jarayonida uchraydigan hissiy, ijtimoiy va o'quv faoliyati bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Maqolada o'quvchilarning maktabga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularda ijobiy munosabatni shakllantirish, mustaqil faoliyatga o'rgatish hamda moslashuv jarayonini yengillashtirishda o'qituvchi va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi. Bundan tashqari, ta'limiy o'yinlar, individual yondashuv, rag'batlantirish va psixologik qo'llab-quvvatlash kabi samarali usullarning ahamiyati ochib beriladi.
Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, 1-sinf o'quvchilari, maktab muhiti, adaptatsiya, moslashuv jarayoni, pedagogik-psixologik qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuv, hissiy rivojlanish, o'quv faoliyati, individual yondashuv, ta'limiy o'yinlar, ota-onalar hamkorligi, psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'lim samaradorligi.

Abstract. This article explores the pedagogical and psychological characteristics of the adaptation process of first-grade students to the school environment, the difficulties that arise during the initial stage of education, and the causes of these challenges. It also analyzes the emotional, social, and learning-related problems children encounter while adjusting to a new educational environment, teachers, classmates, and school rules. The article emphasizes the importance of cooperation between teachers and parents in increasing students' interest in school, developing a positive attitude towards learning, encouraging independent activities, and facilitating the adaptation process. Furthermore, it highlights the effectiveness of educational games, an individual approach, encouragement, and psychological support in helping first-grade students adapt successfully to school life.
Keywords: primary education, first-grade students, school environment, adaptation, adaptation process, pedagogical and psychological difficulties, social adaptation, emotional development, learning activities, individual approach, educational games, parental cooperation, psychological support, educational effectiveness.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические особенности процесса адаптации учащихся 1-х классов к школьной среде, трудности, возникающие на начальном этапе обучения, а также причины их возникновения. Анализируются эмоциональные, социальные и учебные проблемы, с которыми сталкиваются дети в процессе привыкания к новой образовательной среде, учителю, одноклассникам и школьным правилам. В

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

статье обосновывается важность сотрудничества учителей и родителей в повышении интереса учащихся к школе, формировании положительного отношения к обучению, развитии самостоятельности и облегчении процесса адаптации. Кроме того, раскрывается значение таких эффективных методов, как дидактические игры, индивидуальный подход, поощрение и психологическая поддержка.

Ключевые слова: начальное образование, учащиеся 1-х классов, школьная среда, адаптация, процесс адаптации, педагогико-психологические трудности, социальная адаптация, эмоциональное развитие, учебная деятельность, индивидуальный подход, дидактические игры, сотрудничество с родителями, психологическая поддержка, эффективность образования.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berish, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish va barkamol shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashga qaratilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning keyingi ta'lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadigan muhim davr hisoblanadi. Chunki bola ilk bor maktabga qadam qo'yganida uning hayot tarzida, kundalik tartibida, atrofdagilar bilan munosabatida va faoliyatida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. Birinchi sinfga qabul qilingan o'quvchi uchun maktab muhiti mutlaqo yangi bosqich hisoblanadi. U endilikda muayyan tartib-qoidalarga rioya qilishi, dars mashg'ulotlarida ishtirok etishi, o'qituvchining topshiriqlarini bajarishi, sinfdoshlari bilan muloqot qilishi va mustaqil faoliyat yuritishga o'rganishi kerak bo'ladi. Bunday o'zgarishlar ayrim bolalarda qiziqish va intilish uyg'otsa, boshqalarida hayajon, qo'rquv, tortinchoqlik, tez charchash va o'qishga nisbatan qiziqishning pasayishi kabi holatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Maktabga moslashuv bolaning maktab hayotiga kirib borishi, yangi muhitni qabul qilishi va ta'lim jarayonining talablariga ko'nikishi bilan bog'liq murakkab pedagogik-psixologik jarayondir. Birinchi sinf o'quvchilari uchun bu davr yangi ijtimoiy maqomga ega bo'lish, ya'ni maktab o'quvchisi sifatida o'zini anglash bilan boshlanadi. Bola endilikda nafaqat oila a'zosi, balki muayyan majburiyat va vazifalarga ega bo'lgan ta'lim oluvchi sifatida ham shakllana boshlaydi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlari ularning maktabga moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu yoshda bolalarda bilishga qiziqish, atrof-muhitni o'rganishga intilish, kattalarning e'tiboriga ehtiyoj va tengdoshlari bilan muloqot qilish istagi kuchli bo'ladi. Shu bilan birga, ularning diqqatini uzoq vaqt bir joyga jamlash, hissiyotlarini boshqarish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va belgilangan tartibga rioya qilish ko'nikmalari hali to'liq shakllanmagan bo'lishi mumkin. Maktabga moslashuv jarayoni har bir bolada turlicha kechadi. Ayrim o'quvchilar qisqa vaqt ichida sinfdoshlari bilan do'stlashib, dars jarayoniga faol qo'shiladilar. Boshqa bolalar esa yangi muhitga ko'nikish uchun ko'proq vaqt va pedagogik yordamga ehtiyoj sezadilar. Shuning uchun barcha o'quvchilarga bir xil talab qo'yish emas, balki ularning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish lozim.

Birinchi sinf o'quvchilarining maktabga moslashishida bir qator muammolar kuzatilishi mumkin. Ushbu qiyinchiliklar, asosan, quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi.

Hissiy-psixologik qiyinchiliklar. Ayrim bolalar ota-onasidan uzoqlashish, notanish muhitda bo'lish yoki yangi insonlar bilan muloqot qilish natijasida qo'rquv va xavotirni his etadilar. Ba'zi o'quvchilarda maktabga borishni istamaslik, dars vaqtida bezovtalanish, yig'lash, o'ziga ishonchsizlik va tortinchoqlik holatlari kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda bolaga bosim o'tkazish emas, balki uning his-tuyg'ularini tushunish va qo'llab-quvvatlash zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar. Maktabda bola turli xarakter va dunyoqarashga ega tengdoshlari bilan bir jamoada faoliyat yuritadi. Ayrim bolalar sinfdoshlari bilan tez til topishsa, boshqalari muloqotga kirishishda qiynaladi. Jamoada o'z o'rnini topish, o'yin va mashg'ulotlarda ishtirok etish, o'z fikrini bildirish hamda boshqalarning fikrini hurmat qilish ko'nikmalari asta-sekin shakllanadi.

O'quv faoliyatiga moslashishdagi qiyinchiliklar. Maktabga kelgan bola uchun dars jadvaliga rioya qilish, o'qituvchini diqqat bilan tinglash, yozish, o'qish, hisoblash va berilgan topshiriqlarni bajarish yangi faoliyat hisoblanadi. Dastlab ayrim o'quvchilar dars davomida diqqatini jamlay olmaydi, topshiriqlarni bajarishda qiynaladi yoki tez charchaydi. Bu holat bolaning bilim olishga qobiliyatsizligini anglatmaydi, balki yangi faoliyat turiga ko'nikish jarayonining bir ko'rinishi bo'lishi mumkin.

Jismoniy moslashuvdagi qiyinchiliklar. Maktab tartibiga o'tish bolaning kun tartibida ham o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Ertalab barvaqt uyg'onish, uzoq vaqt partada o'tirish, dars mashg'ulotlarida faol qatnashish va uy vazifalarini bajarish ayrim bolalarda charchoqni keltirib chiqaradi. Shu sababli ularning dam olishi, to'g'ri ovqatlanishi, jismoniy faolligi va uyqu tartibiga e'tibor berish lozim.

Birinchi sinf o'quvchilarida moslashuv bilan bog'liq muammolar turli omillar ta'sirida yuzaga keladi. Eng avvalo, bolaning maktabgacha ta'limga qatnamaganligi yoki maktab tartibiga yetarlicha tayyorlanmaganligi moslashuv jarayonini murakkablashtirishi mumkin. Bundan tashqari, oiladagi tarbiya muhiti, ota-onaning bolaga munosabati, oilaviy muloqot darajasi va bolaning mustaqillikka qay darajada o'rgatilganligi ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim ota-onalar farzandidan birinchi kundanoq yuqori natijalarni kutadilar. Bolani boshqa o'quvchilar bilan taqqoslash, xatolari uchun koyish yoki past baholash uning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. Aksincha, bolaning kichik yutuqlarini ham e'tirof etish, unga dalda berish va qiyinchiliklarini birgalikda hal qilish ijobiy natija beradi. Shuningdek, o'qituvchining pedagogik mahorati, darslarni tashkil etish uslubi, sinfdagi psixologik muhit va o'quvchilarga individual yondashuvi ham moslashuv jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Birinchi sinf o'quvchilarining maktab muhitiga tez va samarali moslashishini ta'minlash uchun pedagogik jarayonda turli metod va usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunda o'qituvchi har bir bolaning xarakteri, qiziqishi, qobiliyati va psixologik holatini hisobga olishi kerak. Quyidagi usullar moslashuv jarayonini yengillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limiy o'yinlardan foydalanish. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin faoliyati tabiiy va qiziqarli mashg'ulot hisoblanadi. Shu sababli dars jarayonida turli didaktik o'yinlardan foydalanish bolalarning maktabga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, «Do'stingni top», «Kim chaqqon?», «Ranglar olami», «Savol-javob» kabi o'yinlar orqali o'quvchilar bir-biri bilan tanishadi, muloqotga kirishadi va jamoada ishlashga o'rganadi. O'yinlar bolalardagi hayajon va tortinchoqlikni kamaytirib, dars jarayonini yanada qiziqarli tashkil etishga yordam beradi.

Individual yondashuvni tashkil etish. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, bilim olish tezligi va psixologik xususiyatlari bir-biridan farq qiladi. Shuning uchun o'qituvchi barcha o'quvchilardan bir xil natijani kutmasligi kerak. O'zlashtirishda qiynalayotgan bolalarga qo'shimcha tushuntirish berish, tortinchoq o'quvchilarni suhbatga jalb qilish, faol bolalarga esa mustaqil topshiriqlar berish orqali har bir bolaning imkoniyatlarini rivojlantirish mumkin.

Rag'batlantirish va ijobiy motivatsiyani shakllantirish. Bolaning maktabga bo'lgan munosabatini shakllantirishda rag'batlantirish muhim o'rin tutadi. O'qituvchining samimiy maqtovi, iliq so'zlari, kichik yutuqlarni e'tirof etishi o'quvchida o'ziga ishonchni kuchaytiradi. Masalan, «Barakalla!»,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

«Bugun juda yaxshi harakat qilding», «Sen buni uddalading» kabi rag‘batlantiruvchi iboralar bolada yangi bilimlarni o‘rganishga bo‘lgan intilishni oshiradi. Bunda faqat yuqori natijani emas, balki bolaning harakatini va intilishini ham qadrlash lozim.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash. Maktab psixologi va boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi hamkorlikda o‘quvchilarning hissiy holatini kuzatib borishi, ularning xavotiri, qo‘rquvi yoki muloqotdagi qiyinchiliklarini aniqlashi zarur. Turli suhbatlar, psixologik mashqlar, jamoaviy faoliyat va moslashtiruvchi treninglar orqali bolalarda o‘ziga ishonch, ijobiy kayfiyat va maktabga nisbatan mehr uyg‘otish mumkin.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish. Bolaning maktabga moslashuvida oilaning o‘rni beqiyosdir. Ota-onalar farzandining maktabdagi faoliyati bilan muntazam qiziqib turishi, uning fikrlarini tinglashi va muammolariga befarq bo‘lmasligi kerak. Uy sharoitida kun tartibini to‘g‘ri tashkil etish, dars tayyorlash uchun qulay muhit yaratish, bolaga mustaqil vazifalarni bajarishda yordam berish muhimdir. Shu bilan birga, ota-onalar farzandini boshqa bolalar bilan taqqoslamasligi, aksincha, uning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashi lozim.

Sog‘lom psixologik muhit yaratish. Sinfda o‘zaro hurmat, do‘stlik, mehr-oqibat va hamjihatlikka asoslangan muhitni shakllantirish ham moslashuvning muhim shartlaridan biridir. O‘qituvchi bolalarning bir-biriga yordam berishini rag‘batlantirishi, jamoaviy topshiriqlar tashkil etishi va hech bir o‘quvchining o‘zini sinfdan chetda his qilmasligiga e’tibor qaratishi zarur.

Birinchi sinf o‘quvchilarining maktabga muvaffaqiyatli moslashuvida oila va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik alohida o‘rin egallaydi. Chunki bola maktabda o‘qituvchi tomonidan berilayotgan tarbiyaviy ta’sirni oiladagi munosabatlar orqali mustahkamlaydi. Agar maktab va oilada bolaga nisbatan bir xil talablar, ijobiy munosabat va qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lsa, uning yangi muhitga ko‘nikishi ancha osonlashadi. O‘qituvchi ota-onalar bilan muntazam suhbatlar o‘tkazishi, farzandining maktabdagi yutuqlari va duch kelayotgan qiyinchiliklari haqida ma’lumot berib borishi kerak. Ota-onalar esa bolaning darsga munosabati, kayfiyati, uyqusi, ovqatlanishi va uy vazifalarini bajarish jarayonini kuzatishi lozim. Bunday hamkorlik natijasida bolada maktabga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etish istagi kuchayadi. Demak, maktabga moslashuv faqat o‘qituvchining emas, balki ota-onalar, maktab psixologi va ta’lim muassasasining birgalikdagi mas’uliyatli faoliyatidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 1-sinf o‘quvchilarining maktab muhitiga moslashuvi ularning keyingi ta’lim faoliyati, shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlari uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab pedagogik-psixologik jarayondir. Bola maktabga ilk bor kelganida yangi muhit, o‘qituvchi, sinfdoshlar, dars tartibi va o‘quv faoliyatiga ko‘nikishi uchun muayyan vaqt talab etiladi. Ushbu davrda ayrim o‘quvchilarda hissiy, ijtimoiy, jismoniy va o‘quv faoliyati bilan bog‘liq qiyinchiliklar yuzaga kelishi tabiiy holatdir. Mazkur qiyinchiliklarni bartaraf etishda o‘qituvchining pedagogik mahorati, bolalarga individual yondashuvi, ta’limiy o‘yinlardan foydalanishi, rag‘batlantirish va psixologik qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bolaning kichik yutuqlarini qadrlash, uning fikrini tinglash, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va sinfda do‘stona muhit yaratish moslashuv jarayonining samarali kechishiga yordam beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-sonli «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni.
2. G'oziyev E.G'. **Ontogenez psixologiyasi.** – Toshkent: Noshir, 2010.
3. Nishonova Z.T., Alimova G.K. **Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi.** – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.
4. Davletshin M.G. va boshqalar. **Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.** – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
5. Vygotskiy L.S. **Pedagogicheskaya psixologiya.** – Moskva: AST, 2008.
6. Elkonin D.B. **Psixologiya igry.** – Moskva: Pedagogika, 1978.
7. Выготский Л.С. **Вопросы детской психологии.** – Санкт-Петербург: Союз, 1997.
8. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limga oid pedagogik-psixologik ilmiy maqolalar va metodik qo'llanmalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.